

Lolle Nauta en Anil Ramdas over Afrika
gesitueerde kennis • Rorty

krisis

TIJDSCHRIFT
VOOR FILOSOFIE
69 WINTER 1997

69

Terug naar de klassenstrijd

Gesprek met Richard Rorty

JAN FLAMELING, PIETER PEKELHARING EN HELEEN POTT

Het afgelopen studiejaar was Richard Rorty te gast bij de Universiteit van Amsterdam. Drie maanden lang bezette hij er de Spinoza-leerstoel; hij gaf in het kader daarvan doctoraalcolleges over het Amerikaanse pragmatisme van James en Dewey, hield twee Spinoza-lezingen in een stampvolle Lutherse Kerk, en discussieerde met zijn Amsterdamse collega's over diverse 'hot issues' in de filosofie. Hij deed dit alles, voorzover wij dat als toegewijde Rorty-waachers kunnen beoordelen, met lichte tegenzin, nu en dan openlijk geïrriteerd wanneer het hoofdstedelijk vertrouwen in de wijsgerige canon hem weer eens teveel werd. Menige polemisch bedoelde vraag schoof hij met een vermoeid gebaar terzijde, terwijl op zijn gezicht te lezen stond dat hij de kwestie nauwelijks interessant genoeg vond om naar te luisteren, laat staan om op in te gaan. Soms leek het alsof hij zich ervoor geneerde de Grote (anti-)Filosoof te moeten uithangen en zijn oude, in filosofenland nog steeds als provocerend ervaren posities te moeten verdedigen, terwijl hij zelf al lang met nieuwe, belangwekkender zaken bezig was.

Rorty's interesse in de filosofie is er de laatste jaren duidelijk niet groter op geworden. Zijn recentste zorg betreft dan ook niet langer de abstracties van de wijsbegeerte, maar de concrete problemen van de politiek, om precies te zijn: van de Amerikaanse politiek. Hij maakt zich naar eigen zeggen over de toekomst van deze natie ernstig ongerust. Reden voor het Krisis-team om hem op zijn laatste Amsterdamse avond toch nog lastig te vallen met enige brandende kwesties. Niet over de waarheid (al dan niet met een hoofdletter), over Putnam of over de vergane glorie van de filosofie. Maar wel over 'cultureel links' aan de universiteiten, en over de actualiteit van die goede oude klassenstrijd. Hieronder fragmenten uit een geanimeerd en avondvullend gesprek.

Professor Rorty, in uw eerste Spinoza-lezing zei u dat filosofische theorie en politieke praktijk weinig met elkaar te maken hebben. Die opmerking kwam voor sommigen van ons toch nog als een verrassing. Wij gingen er juist van uit dat uw pragmatistische filosofie politieke bedoelingen had – dat het filosofisch-pragmatisme, met zijn anti-fundamentalisme en zijn 'private-public split' – bedoeld was om een bijdrage te leveren aan de verspreiding van een ironische, tolerante, sociaal-democratische cultuur. Hoe zit dat nu precies?

'Ik geloof inderdaad dat er in de praktijk niet zo'n nauwe band bestaat tussen iemands politieke visie en zijn filosofische opvattingen. Democratische politiek kan worden gesteund door bewonderaars van het pragmatisme, maar ook door dogmatische metafysici. Democratie als *idee* heeft natuurlijk van alles te maken met het

pragmatische besef dat wij mensen het allemaal zelf zullen moeten doen, dat er geen hogere macht is die de wereld kan verbeteren of onze toekomst de goede kant op sturen. Als wij het zelf niet doen doet niemand het, zoals Nietzsche al zei. Maar intussen had Nietzsche, net als Heidegger, volslagen idiote politieke opvattingen, die vooral niet serieus genomen moeten worden. Als filosoof vind ik ze reuze spannend, maar als politieke denkers zijn ze allebei volkomen irrelevant. Dat onderscheid wil ik graag blijven maken, want het gaat ook op voor de zogenaamde postmoderne filosofie. Ik kan me daar als liefhebber van filosofie heel erg mee vermaken, maar de vraag is natuurlijk wel of je er politiek gezien ook nog wijzer van wordt. Mijn antwoord is nee. Ze hebben een interessante bijdrage geleverd aan onze persoonlijke ontwikkeling en zelfontplooiing, maar in politiek opzicht is hun activiteit zonder werkelijk belang.

Dat onderscheid tussen persoonlijk en politiek gaat trouwens ook op voor mijn eigen filosofische activiteit. Als filosoof ben ik iemand die het spannend vindt om twee totaal verschillende denkers zoals Heidegger en Davidson met elkaar te combineren en daar dan iets heel nieuws van te maken. Ik zit eigenlijk gewoon een beetje te knutselen aan andermans ideeën, want zelf iets nieuws verzinnen kan ik toch niet. Het is leuk om te doen, en het is nog veel leuker als anderen er vervolgens iets in denken te herkennen, maar behalve voor mij persoonlijk is het voor niemand van wezenlijk belang. Mijn filosofie is puur een *private affair*, alle logica die erin zit is autobiografisch. Dus wanneer ik pleit voor een democratische cultuur dan doe ik dat niet als filosoof, maar als Amerikaans staatsburger die het belangrijk vindt om een samenleving zonder geweld en wreedheid te bevorderen. Maar als je me vraagt wie er in het recente verleden de grootste bijdrage hebben geleverd aan de morele vooruitgang in de wereld, of aan het bevorderen van tolerantie en solidariteit in Amerika, dan zeg ik: dat waren de *preachers*, redenaars als Martin Luther King, mensen die meeslepende sentimentele verhalen konden vertellen over het lijden van de medemens – en niet de grote theoretici en filosofen. Filosofen hebben nauwelijks een rol van betekenis gespeeld. Waar het om blijkt te gaan is altijd weer dat het lijden van anderen concreet wordt voorgesteld, dat het voelbaar wordt gemaakt. Eens in de zoveel tijd is er iemand die daarin slaagt, die invloed krijgt en dan de geschiedenis een andere loop geeft. Dat is een kwestie van toeval, met rationele argumenten heeft het allemaal niets te maken. In het algemeen moet je de rol van filosofen bij politieke veranderingen niet overschatten. Toen ik eind jaren tachtig in Praag was, viel me op hoeveel rock-'n-roll-teksten er op de muren waren gespoten. Popsongs en gedichten leiden veel gemakkelijker tot politieke bewustwording dan een filosofisch manifest. Misschien verklaart dat ook waarom ik tegenwoordig bijna geen filosofische tijdschriften meer lees. Ik kan van al die abstracte hoogstandjes niet meer echt wakker liggen.'

'Waar ik mij trouwens wel grote zorgen over maak is het verschijnsel "cultureel links", zoals je dat sinds de jaren zestig in de studieprogramma's van Amerikaanse universiteiten tegenkomt. Ze beroepen zich op de postmoderne Franse filosofen en op iets wat "identity politics" heet: het gaat steeds over "de Ander", over vrouwen, zwarten, homo's, Hispano's, migranten. Dit soort studies is ontstaan uit een overi-

gens respectabel verlangen, namelijk om iets te doen voor mensen die vernederd zijn – om de slachtoffers van sociaal geaccepteerde vormen van sadisme een handje te helpen, door ervoor te zorgen dat dat sadisme niet nog langer acceptabel blijft. Het gaat hier dus niet om daklozen of werklozen of om andere mensen die de dupe zijn van hun gebrek aan economische status. Om “Anders” te zijn moet je het slachtoffer zijn van sociale pesterijen in plaats van het slachtoffer van kapitalistisch eigenbelang. Niet toevallig zijn de “cultural politics”-ideeën opgekomen in de periode waarin intellectuelen hun interesse in de klassenstrijd en de vakbeweging begonnen te verliezen, pakweg na de nederlaag van McGovern in 1972. Het centrum van de linkse beweging verplaatste zich in die periode van de sociale wetenschappen naar de letterenfaculteiten, en van de gamma- naar de alfawetenschappen. In feite is het zogenaamde “hedendaagse Franse denken” in de plaats gekomen van de marxistische politieke economie uit de jaren zeventig. Nieuw cultureel links heeft in feite geen enkele band meer met de arbeidersbeweging of met de mensen die zich recent nog druk maakten over zaken zoals de gezondheidszorg en de *welfare programs*. Cultureel links doet aan Theorie, ze willen nadenken, ze lezen de boeken van Derrida en van Foucault, of van Jameson – briljante boeken, maar zo abstract dat je er geen enkel politiek initiatief mee kunt stimuleren. Als je ze uit hebt dan heb je een mening over van alles en nog wat, behalve over wat er concreet gedaan zou moeten worden. Ze bieden geen enkel bruikbaar perspectief: alles is volslagen onbeslisbaar, onrepresenteerbaar en politiek totaal hopeloos. Het grote verschil met “oud” links is dat deze culturele *lefties* denken dat niet alleen de wetgeving, maar heel het systeem moet veranderen. Ze vinden het onzin dat democratische instituties zouden kunnen dienen om de sociale rechtvaardigheid te bevorderen. Ze hebben het nooit over geld of over de economie. Daarom hebben ze ook geen antwoord op de eindeloze verwijten van rechts dat het socialisme gefaald heeft. En intussen is de kloof tussen arm en rijk in Amerika alleen maar groter geworden.

Natuurlijk wil ik hier niet mee zeggen dat ik de postmoderne filosofie eigenlijk overbodig vind. Er bestaan heel veel uitstekende “postmoderne” boeken, van filosofen die vaak geciteerd worden door cultureel links, waar ik een diepe bewondering voor heb. Ik vind dat bijvoorbeeld Nietzsche, Heidegger, Foucault en Derrida, helemaal gelijk hebben met hun kritiek op het verlichtingsrationalisme. Mijn punt is dat dat nog niet betekent dat je daarmee ook de politieke erfenis van de Verlichting overboord moet zetten. Het traditionele liberalisme en humanisme zitten volgens mij perfect op dezelfde lijn als die postmoderne rationalisme-kritiek. We kunnen de correspondentietheorie van de waarheid opgeven en sociaal-constructivist worden, maar toch gewoon ouderwetse reformistische sociaal-liberalen blijven. Alleen wanneer postmoderne filosofen aankomen met het voorstel om op termijn een totale culturele revolutie te voltrekken, dan moet je ze wantrouwen. Hun nuttig effect ligt op het terrein van het persoonlijke, niet op dat van de openbare politiek.’

‘Het valt natuurlijk niet te ontkennen dat het differentiedenken veel succes heeft gehad. En niet alleen in intellectueel opzicht – het heeft ook daadwerkelijk de hoeveelheid sadisme in de samenleving verminderd. Zeker op de Amerikaanse campussen is het leven er in dat opzicht veel op vooruitgegaan, de afgelopen vijftientig jaar.

Voor vrouwen, zwarten en homo's is het er minder gevaarlijk geworden. En die vooruitgang sijpelt door van de campus naar de samenleving. Je kunt bijvoorbeeld tegenwoordig geen lid van de *upper middle class* meer zijn zonder dat je vrouw een baan heeft. Zwarten slaan nu zelf ook anderen in elkaar, terwijl ze vroeger alleen maar door de blanken in elkaar geslagen werden. Dat kun je allemaal zien als vooruitgang. Het overnemen van attitudes die door rechts altijd zo smalend "politiek correct" worden genoemd, heeft van Amerika een veel beschaafder land gemaakt dan het eerst was. Maar wat intussen sinds de jaren zestig onveranderd is gebleven, dat is onze wetgeving.

Laat ik het nog wat welwillender formuleren: door participatie van vrouwen aan de universiteit te bevorderen en door *Beloved* van Toni Morrison op de verplichte literatuurlijst te zetten, is ons land op dit moment een *far better place* dan vijftien jaar geleden. Bovendien is het goed dat Amerikaanse universiteiten op deze manier centra gebleven zijn van sociaal protest. Dat is prima, het heeft alles te maken met wat ik onder intellectuelen versta: die horen zich bewust te zijn van sociaal onrecht. Maar er zit ook een andere kant aan. Want terwijl het sociaal en cultureel geaccepteerde sadisme stap voor stap werd teruggedrongen, is de economische ongelijkheid en onzekerheid alleen maar toegenomen. En daar hoorde je de afgelopen tijd niemand over. Het probleem is dat demagogen als Patrick Buchanan misbruik maken van die groeiende kloof tussen arm en rijk. De middenklasse van Amerika is aan het proletariseren en je kunt verwachten dat daar op den duur een hoop ellende van komt. Het gaat heel hard: zelfs als binnen hetzelfde gezin man en vrouw allebei werken, verdienen ze tegenwoordig niet genoeg meer om een huis te kunnen kopen of om kinderopvang te betalen. Er is in Amerika nog steeds geen nationale gezondheidszorg en geen behoorlijk openbaar vervoer, steeds meer mensen moeten rondkomen van een minimuminkomen, er is geen sociale zekerheid, er is geen vertrouwen in de toekomst. De economische onzekerheid zal alleen maar toenemen: het banenverlies door de globalisering van de arbeidsmarkt zal de hele zaak alleen maar versnellen. In 1973 hadden kinderen uit de hoogste inkomensgroepen van de Amerikaanse bevolking vier keer zoveel kans op een universitaire graad als die uit de laagste. Nu is dat zelfs tien keer zoveel. Het is net alsof er helemaal geen middenklasse-idealisme meer is, alsof er onder Carter en Clinton een generatie aan de macht gekomen is die zich voor herverdeling van de rijkdom niet langer interesseert. Politici durven er niet aan te beginnen omdat ze bang zijn voor stemverlies. En filosofen zien het als een vorm van achterlijkheid, om zich met dit soort banale nationale kwesties bezig te houden.'

'Dus begin ik mij steeds meer zorgen te maken. Ik denk dat wij er serieus rekening mee moeten houden dat democratische landen als Amerika fascistisch kunnen worden. Het is heel goed mogelijk dat hier een situatie ontstaat die gelijkenis vertoont met Duitsland in de jaren dertig, en dan zullen de democratische instituties niet sterk genoeg zijn om afglijden naar het fascisme tegen te houden. Het zou wel eens niet zo lang meer kunnen duren, of alle verworvenheden van zwarten, homo's, vrouwen et cetera, zullen weer worden teruggeschoefd, en het wordt weer heel gewoon om op straat "nigger" te zeggen.

Er zijn veel auteurs die daar de laatste tijd op hebben gewezen, Edward Luttwak bijvoorbeeld. Populistische bewegingen zullen steeds meer invloed krijgen en de vakbonden zullen er op een gegeven moment achterkomen dat hun regeringen niet van plan zijn om iets te doen tegen het exporteren van banen naar derdewereldlanden. De middenklasse zal tegen die tijd niet meer bereid zijn hogere belasting te betalen om er sociale voordelen voor anderen van te bekostigen. De laaggeschoolden zullen op zoek gaan naar een sterke man, die belooft orde op zaken te stellen en een eind te maken aan het zootje uitbuiters en postmoderne professoren, en niemand kan voorspellen wat er daarna zal gebeuren.

Overigens worden door de druk van de globalisering niet alleen de Verenigde Staten, maar ook alle oudere democratiën geconfronteerd met een nieuwe kaste van internationale superrijken. We eindigen misschien nog eens in een Orwelliaanse wereld, met maar een paar mensen die de werkelijk belangrijke beslissingen in de wereld nemen. Intellectuelen zullen in die situatie aangemoedigd worden om zich toch vooral met culturele issues bezig te blijven houden, en de echte politiek over te laten aan echte politici. Daniel Bell zei onlangs nog heel terecht in *Times Literary Supplement* dat academisch links van de "political correctness" en de conservatieve journalisten van de *Wall Street Journal* er samen voor gezorgd hebben dat er in de samenleving een verschuiving heeft plaatsgevonden van economie naar cultuur. Het doel is om het volk bezig te houden met brood en spelen, dat wil tegenwoordig zeggen: met kwesties rond etnische tegenstellingen, godsdienst en seks. En natuurlijk zo nu en dan een spannende *bloody war*. Als dat lukt hoeven de rijken zich geen zorgen meer te maken.'

'Of intellectuelen dit rampenscenario nog kunnen voorkomen? Misschien moet je om te beginnen zeggen dat het grote probleem is dat diegenen die zich erop laten voorstaan links te zijn in de academische wereld, de kunsten en de media, in feite al lang niet meer in staat zijn om zich echt met nationale politiek bezig te houden. Ze hebben geen enkel antwoord op de effecten van globalisering. Om weer enigszins relevant te worden, zouden ze zich moeten wenden tot het oude, reformistische links, en vooral tot de vakbeweging. Ze zouden ook veel meer over geld moeten praten dan nu het geval is en minder over sociale stigmatiseringen.

Verder zouden ze twee dingen moeten doen. Ten eerste: ophouden met aan filosofie te willen doen, dat wil zeggen ophouden met die rare gewoonte om alles eerst in een abstracte theorie te willen vertalen, en er dan op een afstandje naar te kijken. Ze lijken tegenwoordig op de universiteit te denken dat hoe hoger je niveau van abstractie, hoe subversiever ten aanzien van de bestaande orde. Maar in feite levert al dat *high-brow*-gedoe met Derrida of Lacan en de psychoanalyse heel weinig op. Er zijn maar een paar echt goede boeken geschreven, en een eindeloze serie boeken met filosofische scholastiek van het allerergste soort. Zelfs als er eens iets concreets wordt geanalyseerd, bijvoorbeeld een film of een televisieserie, dan wordt er nog een onbeschrijfelijk wartaal aan abstract-theoretisch gehallucineer overheen gestort. Dit alles is niet alleen onbegrijpelijk maar vooral futiel: onbetekenend, zonder enige relevantie voor de werkelijke sociale problemen. Dat krijg je ervan wanneer links zijn instelling wijzigt en in plaats van activistisch beschouwelijk wordt. Amerikaanse stu-

denten geloven niet langer dat ons land een toekomst heeft, ze geloven niet dat het Amerikaanse staatsburgerschap iets is wat aanleiding geeft om actie voor te voeren. Sinds de jaren zestig kunnen ze zich niet meer identificeren met hun eigen natie. Dat brengt me op mijn tweede programmapunt.

Wat er in de huidige situatie zou moeten gebeuren is dat er weer positieve gevoelens over Amerika gemobiliseerd worden, dat het effect van de *sixties* ongedaan gemaakt wordt. Veel van de populaire auteurs uit de jaren zestig zijn namelijk beïnvloed door het marxisme. Bevorderaars van de revolutionaire wending van Nieuw Links in die periode waren bijvoorbeeld mensen als Christopher Lasch en C. Wright Mills. Ze vonden dat Amerika zich diep moest schamen voor de Vietnamoorlog, en ze zagen die oorlog tegelijk als de laatste fase van de Koude Oorlog tegen de communisten. Daarom besloten ze dat ze niet langer anti-communistisch wilden zijn en gingen zich afzetten tegen het "oude" links uit de jaren vijftig en daarvoor. Lasch heeft in boeken zoals *The agony of the American left* de linkse beweging in Amerika tussen 1910-1964 ernstig in diskrediet gebracht. Veel studenten lazen dat boek en besloten in die woelige jaren zestig dat het niet langer mogelijk was om je binnen het systeem in te zetten voor sociale rechtvaardigheid. Ze wilden niet langer geloven dat de ongelijkheid in de Amerikaanse samenleving kon worden bestreden door gebruik te maken van democratische instituties. In plaats daarvan gingen ze geloven in het naïeve marxistische idee dat alleen *bottom-up*-initiatieven, van arbeiders en boeren, het land konden redden. Maar zo ging het in werkelijkheid natuurlijk nooit. Linkse politiek in Amerika is altijd een zaak geweest van *top-down*- en van *bottom-up*-initiatieven samen. En die *top-down*-initiatieven komen van mensen die genoeg zekerheid, geld en macht hebben om het zich te kunnen veroorloven, zich zorgen te maken om het lot van de minderbedeelden. Daarom zijn journalisten, schrijvers en geleerden altijd zo enorm belangrijk geweest. Zonder de participatie van de rijken, die goed opgeleid en relatief risicoloos aan de acties konden meedoen, zou de heroïek van de armen vergeefs geweest zijn, dan waren alle sitdownacties en stakingen en protesten voor niets geweest, alle activisten waren voor niets in elkaar geslagen en vermoord. Er zijn steeds welvarende Amerikanen nodig geweest om te reageren op wat er gebeurt, om aan de kiezers uit te leggen dat wat de autoriteiten zinloos geweld noemden in feite een moedige daad van burgerlijke ongehoorzaamheid was. Jammer genoeg zijn mensen als Lasch zich gaan afzetten tegen reformistische politiek en tegen dit soort *top-down*-initiatieven, en sympathie gaan voelen voor het communisme. Ik denk dat ze zich ernstig vergist hebben. Ik zie nog steeds weinig verschil tussen het bestrijden van Hitler en het bestrijden van Stalin.'

'Of ik een nieuw nationalisme preek? Laten we zeggen dat ik vooral vind dat er een eind moet komen aan het linkse anti-Amerikanisme, dat als erfenis uit de jaren zestig is overgebleven. Links moet nu eindelijk eens ophouden met in abstracte termen over "het systeem" te praten, en zich eens wat meer bezighouden met het construeren van inspirerende beelden van onze natie. Dat is ook een manier om weer in contact te komen met de mensen buiten de universiteit – vooral met de *Unions*. Zolang links zich daar niet mee verbindt, blijft ze zonder enig effect op de sociale wetgeving. Een concreet politiek platform waar professoren en arbeiders verzameld

zijn, zou aan de linkse politiek op dit moment een nieuwe impuls kunnen geven. Cultureel links heeft zich blind gestaard op de verschillen tussen mensen – terwijl ik denk dat we op dit moment juist zouden moeten proberen om die verschillen in cultuur en opvatting te negeren en een gevoel van gemeenschappelijkheid te creëren. Dat is de fout van die hele “multiculti”-politiek: ze pleiten voor een cultuur van verzuiling, waarin leden van afzonderlijke culturen hun eigen cultuur beschermen tegen de invloed van andere culturen. Maar het gaat niet om beschermen en om afschermen, maar om argumentatie en competitie, om het uiteindelijk laten samenvloeien van al die verschillende culturele toonhoogtes in een nieuwe, ongehoorde melodie. Het gaat erom je loyaal te voelen ten opzichte van een gedroomde natie, een natie waar je trots op bent en waar je in gelooft en waarvan je hoopt dat die ooit gerealiseerd zal worden – een natie die we zelf met zijn allen tot stand zullen moeten brengen. Natuurlijk lijkt het alsof Amerika heel weinig heeft om trots op te zijn. Wij hebben de Indianen uitgeroeid, wij hebben een miljoen Vietnamezen vermoord, puur omdat we arrogante macho’s zijn. Amerika heeft zijn slaven bevrijd, maar vervolgens wrede segregatiewetten bedacht. We zijn begonnen met een welvaartsstaat op te bouwen, maar we blijven achter bij alle andere democratieën als het gaat om medische zorg, scholing, gelijke kansen voor kinderen uit verschillende inkomensgroepen.

Toch zou ik willen dat intellectuelen zich eens wat meer gingen bezighouden met het produceren van nieuwe beschrijvingen van de hedendaagse Amerikaanse samenleving, met het wakker houden van het besef dat er een betere toekomst mogelijk is. Die zwarte kant van onze geschiedenis mag niet vergeten worden, maar we moeten ons ook niet wentelen in zelfverwijt of zelfhaat – dat zou suïcidaal zijn. Wat we moeten proberen is, te leren leven met onszelf. Dat betekent niet dat we de misdaden moeten vergeten en de daders vergeven, maar wel dat we de moed moeten opbrengen om door te gaan en om het allemaal nog een keer, maar nu beter, te proberen...’